

Crkvice sv. Martina

Katedralni pilastar s vegetabilnom viticom vrlo je sličan pilastru iz rapskoga lapidarija koji potječe iz porušene crkvice sv. Martina (Sl. 94, Kat. br. 43). Ovaj pilastar je, za razliku od onoga iz katedrale, cjelovito sačuvan s početkom stupa na gornjoj

Sl. 94, Rab, lapidarij, pilastar iz Sv. Martina

plohi. Visina pilastra bez stupa je 89 cm, što znači da su u crkvi sv. Martina bili nešto niži pilastri nego u katedrali. Vegetabilna vitica na pilastru iz Sv. Martina ima sitne listiće i središnji završetak u obliku rozete ili višelatičnog cvijeta. Po tome se razlikuje od vitice na katedralnom pilastru. Broj zavijutaka vitice ili medaljona je isti – riječ je o četiri medaljona koji su rastvoreni na jednom kraju, a na drugom se međusobno povezuju. Donji medaljon na završetku pilastra iz Sv. Martina ima najlošije sačuvane ornamente, pa sitni listići i središnja rozeta nemaju sačuvane detalje izvedbe. U gornjim medaljonima dobro su vidljivi svi detalji koje čine sitni ovalni (kapljičasti) listići na unutrašnjoj strani troprutih zavijutaka i središnja rozeta u jednom medaljonu te po jedan trolatični i peterolatični cvijet u preostala dva. Između medaljona u trokutastim praznim površinama nalazi se trolist ljiljana. Pilastar obrubljuje jednostavna plastična letva, kao i one iz katedrale. Na gornjoj plohi sačuvao se mali ulomak stupa, koji je bio isklesan u jednom komadu s pilastrom.

Vidljivo je da su pilastri iz katedrale i primjerak iz Sv. Martina stilski vrlo slični, pa se može pretpostaviti isto vrijeme njihove izrade. Za ornamentalnu viticu na pilastru iz Sv. Martina mogu se navesti analogije iz ranijega predromaničkog doba. Vrlo srodna vitica nalazi se na pilastru iz Splita.²²⁷ Ova je vitica, za razliku od one na rapskome pilastru, jednopruta i izvire iz lijepo oblikovanog kantarosa, čime je jasno pokazano starokršćansko porijeklo motiva u klasičnom motivu vitica loze koje se izvijaju iz kantarosa. Na splitskom pilastru u svakom je zavijutku jednako oblikovana peterolatična rozeta, dok na rapskome susrećemo nekoliko varijacija među kojima je i peterolatična rozeta. Na još jednom pilastru iz Dalmacije, iz Dubrovnika, nalazi se srodna ornamentalna vitica.²²⁸ Za razumijevanje porijekla motiva na rapskome pilastru posebno su, međutim, važne analogije iz sjeverne Dalmacije, iz zadarskoga radionič-

kog kruga. Na nekoliko ranih predromaničkih pluteja nalazi se, naime, srodna vitica sa sitnim listićima ili njezina inačica bez listića. U literaturi su već duže obrađivani fragmentarni pluteji iz Ljubča i Božave, na kojima je prisutna vitica sa sitnim listićima unutar zavijutaka.²²⁹ Na tim se plutejima vitice izvijaju iz donjeg središta pluteja okružujući središ-

²²⁷ A. Piteša, o. c., 35-36.

²²⁸ Ž. Peković, *Crkva Sv. Petra Velikoga, Dubrovačka predromanička katedrala i njezina skulptura*, Dubrovnik-Split 2010, 137, Sl. 117. Pilastar je oštećen na gornjoj i donjoj strani, pa nisu sačuvani završni motivi.

Sl. 95 - Plutej iz Božave

Sl. 96 - Brescia, ploča ambona

nje stabalce i kantaros. Uz motiv sitnih listića, na pluteju iz Božave u vitici se nalaze i virovite rozete (Sl. 95). Pluteji su ispravno povezani s ranosrednjovjekovnom radionicom crkvenog namještaja iz Zadra,²³⁰ što potpuno potvrđuju noviji nalazi. Posebno je važan nalaz vrlo oštećenog pluteja u samome Zadru.²³¹ Na novopronađenom pluteju iz središnjeg kantarosa izviru dvije troprute vitice s grozdovima i pticama u zavijucima i s virovitim rozetama. Iako nema motiva sitnih listića unutar zavijutaka, jasna je ista ikonografska shema i isto porijeklo opisanih pluteja. Oni jasno pokazuju inspiraciju starokršćanskim djelima, bilo mozaicima bilo kamenim spomenicima, i svjedoče o kontinuitetu klesarskih radionica u dalmatinskim gradovima od kasne antike do srednjovjekovlja.²³²

Ranokršćanski motiv vitica loze u različitim inačicama, oblikovan je u varijanti bliskoj primjerima na zadarskim plutejima, i tijekom 7. i 8. st. Ovdje se može spomenuti jedno od remek-djela „langobardske „skulpture u Italiji, ploča s paunom iz Brescije.²³³ Uz dominantnog pauna na spomeniku je isklesana i vitica loze s listićima u zavijucima (Sl. 96). Listići unutar vitice su malo veći i više srcoliko oblikovani u odnosu na prikaze na našim predromaničkim spomenicima, a u središtima zavijutaka je list vinove loze ili grozd. Vitica je jednopruta, primjerena ranijem vremenu oblikovanja i polazištu od starokršćanskih uzora. Takva realistički oblikovana vitica sa sitnim listićima mogla je predstavljati prototip za nešto kasnije, više stilizirane primjere, prisutne na ranim predromaničkim spomenicima. Paun

²²⁹ A. Uglešić, Neobjelodanjeni nalazi preromaničke kamene plastike s područja sjeverne Dalmacije, *RFFZd* 31 (18), 1991-1992, 143-146; A. Uglešić, Tragom ranokršćanskih i predromaničkih spomenika na Dugom otoku, *RFFZd* 32/19, 1993, 153-156; N. Jakšić, E. Hilje, o. c., 19-21, 104-105; I. Josipović, Radionica plutejâ zadarske katedrale, *Ars Adriatica* 4, 2014, 43-62. Stilski srodna vitica sa sitnim listićima karakterizira i ulomke ciborija iz Novalje, a prisutna je i na ranim predromaničkim spomenicima iz Italije, o čemu usp. P. Vežić, M. Lončar, o. c., 75-78; M. Beghelli, o. c., 114-115.

²³⁰ Usp. A. Uglešić, Neobjelodanjeni nalazi preromaničke kamene plastike s područja sjeverne Dalmacije, *RFFZd* 31 (18), 1991-92, 143-146. Kasnije su zadarsko radioničko ishodište navedenih pluteja dodatno interpretirali N. Jakšić i I. Josipović u citiranim radovima.

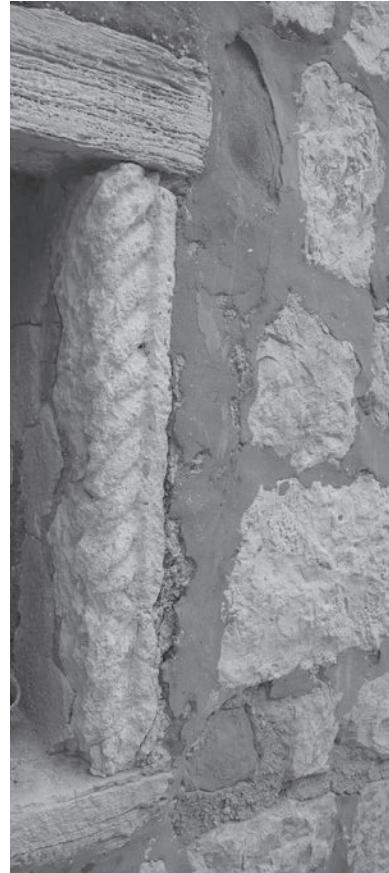
²³¹ N. Jakšić, E. Hilje, o. c., 19-21, 104-105.

²³² N. Jakšić u svojoj analizi pluteja osobito ukazuje na istovjetne motive na ranokršćanskim mozaicima, koji su mogli poslužiti kao uzori zadarskim klesarima. Usp. N. Jakšić, E. Hilje, o. c., I. c. Rasprava o kontinuitetu rada klesarskih radionica jedna je od središnjih tema važne knjige Ž. Rapanića, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, Split 1987, *passim*.

²³³ G. Panazza, A. Tagliaferri, *La diocesi di Brescia, Corpus della scultura altomedievale* III, 1966, 44-48, T. IX, Fig. 29. Dva ulomka druge ploče sa sličnim prikazom: T.IX, Fig. 28, T. X, Fig. 30. Kratak noviji osvrt usp. u: *Il futuro dei Longobardi - L'Italia e la costruzione dell'Europa di Carlo Magno*, Milano 2000, 508, 521 (br. 479).

Sl. 97 a - Rab, arhitektonski ulomak, sekundarno uzidan na položaju predromaničke crkve sv. Martina

Sl. 97 b - Rab, uzidani arhitektonski ulomak na položaju predromaničke crkve sv. Martina

na spomeniku iz Brescije izrazito je realistički i profinjeno oblikovan, a donju borduru čini geometrijski starokršćanski motiv jednoprutih presječenih kružnica.²³⁴

Iz pregleda analogija za motiv na pilastru iz crkvice sv. Martina vidljivo je da postoje različite inačice, od povezivanja vitice s kantarosom do različitog oblikovanja detalja. U skladu s datacijom srodnih spomenika, prihvatljiva je rana predromanička datacija i za pilastar iz Sv. Martina. Riječ je vjerojatno o prvim desetljećima 9. st.

U neposrednoj blizini položaja na kojemu se nalazila crkva sv. Martina, uzidani su kao doprozornici kameni, jednostavno dekorirani ulomci (Sl. 97 a,b, Kat. br. 44). Sudeći po njihovom obliku i dekoraciji, ulomci su i izvorno mogli imati funkciju arhitektonske plastike, i moguće ih je pripisati ranosrednjovjekovnoj crkvi sv. Martina.

O crkvisi sv. Martina osim njezinoga položaja unutar stare gradske jezgre, nema detaljnijih podataka. Iako je na položaju te crkve pronađeno više predromaničkih ulomaka, danas joj se od spomenika iz lapidarija sigurno pripisuje samo opisani pilastar.²³⁵ To bi se možda moglo proširiti, ako bi u opisima nekih spomenika u literaturi mogli prepo-

²³⁴ U kontekstu spominjanja motiva vinove loze na ranim srednjovjekovnim spomenicima, zanimljivi primjeri izvedbe klasičnog motiva lozice koja se izvija iz kantarosa poznati su, primjerice, u Metzu. Na kamenim dijelovima crkvenog namještaja nalaze se prikazi lozice u specifičnoj kombinaciji geometrijski apstraktne vitice i srolikih listova ili plodova. Na jednom ulomku listovi i grozdovi oblikovani su realistički. Usp. M. Will, *Die ehemalige Abteikirche St. Peter zu Metz und ihre frühmittelalterlichen Schrankenelemente*, Bonn 2001, 189, 190, 193, 214.

²³⁵ Moguće je da postoje i drugačije spoznaje, ali dodatni podaci o spomenicima iz rapskog lapidarija nisu mi bili dostupni.

znati spomenike iz crkvice sv. Martina. Ovdje će u navedenom kontekstu biti spomenut jedan fragmentarni plutej koji je opisan u starijoj literaturi, a danas se čuva u lapidariju. Iako njegovo porijeklo iz crkve sv. Martina nije sigurno, ovdje se uvrštava unutar teksta o toj crkvi.

Spomenik je opisan i objavljen u djelu iz početka 20. st., u knjizi W. Schleyera. Tu se opisuje nalaz fragmentarnog predromaničkog pluteja u dvorištu uz porušenu crkvicu S. Marino. Ostaci tog pluteja danas se čuvaju u rapskom lapidariju (Sl. 98, Kat. br. 45)). Schleyerov opis položaja crkvice S. Marino koja je postojala još u drugoj pol. 19. st., a tada je porušena i na njezinom mjestu je izgrađena kovačnica, posve odgovara položaju predromaničke crkvice sv. Martina.²³⁶ Kako Schleyer nigdje ne spominje crkvicu sv. Martina, moguće je da se radi upravo o toj crkvi.²³⁷ Stoga fragmentarni plutej iz lapidarija ovdje donosimo kao mogući dio crkvenoga namještaja iz važne predromaničke crkvice sv. Martina.

Plutej je danas još više oštećen nego u Schleyerovo doba. Na njemu su se unutar troprutih četverokuta nalazili različiti motivi: u dva polja predromanički prepleti, a u trećem, koje je danas znatno oštećeno, paun (Sl. 99). Paun je bio prikazan u neobičnom položaju, sa savijenim repom koji veličinom i oblikom odgovara paunovom tijelu. Isto tako su nožice stiještene i isturene naprijed. Specifično oblikovanje je bilo zadano veličinom okvira u koji je trebalo smjestiti prikaz.

Vezano uz prikaz pauna na oštećenom pluteju, može se spomenuti još jedan slično fragmentarno sačuvan prikaz pauna na pluteju s nedalekog otoka Cresa. Na malom ulomku pluteja sačuvan je samo listoliki rep pauna.²³⁸ To je prostorno vrlo bliza analogija, ali izvedba paunova repa na dvama fragmentarnim spomenicima ipak je vrlo različita i govori o različitom vremenu njihova nastanka. Na rapskom fragmentarnom pluteju dekoracija repa je izvedena plitko uparanim linijama, dok je na fragmentu s otoka Cresa rep detaljno raščlanjen, sa središnjom linijom i ornamentom riblje kosti. Prihvatljiva je ranokršćanska datacija creskog fragmenta, pa je očito riječ o spomenicima iz različitog vremena i radioničkog ishodišta, koji su ovdje uspoređeni zbog prostorne blizine nalazišta.

Predromanički pluteji s četvrtastim kazetama u kojima su smješteni motivi, u našoj su predromanici znatno rjeđi od pluteja s kružnicama ili različitim pleternim mrežama. Ipak, pojavljuju se i takvi pluteji, a možda je najpoznatiji onaj iz Pridrage s antropomorfnim motivima.²³⁹ Na Rabu je slična koncepcija djelomično prisutna na predromaničkom ciboriju iz katedrale. Paralele iz Pridrage datirane u kraj 8. i početak 9. st., naivnost u prikazu pauna, te općenito nevjestost u klesanju predromaničkih prepleta na pluteju iz lapidarija, govore o dataciji tog pluteja u ranije predromaničko doba, u početak 9. st. Tome u prilog mogli bi se navesti i primjeri iz Italije koje je davno objavio R. Kautzsch, a stilski su

²³⁶ W. Schleyer 1914, str. 110.

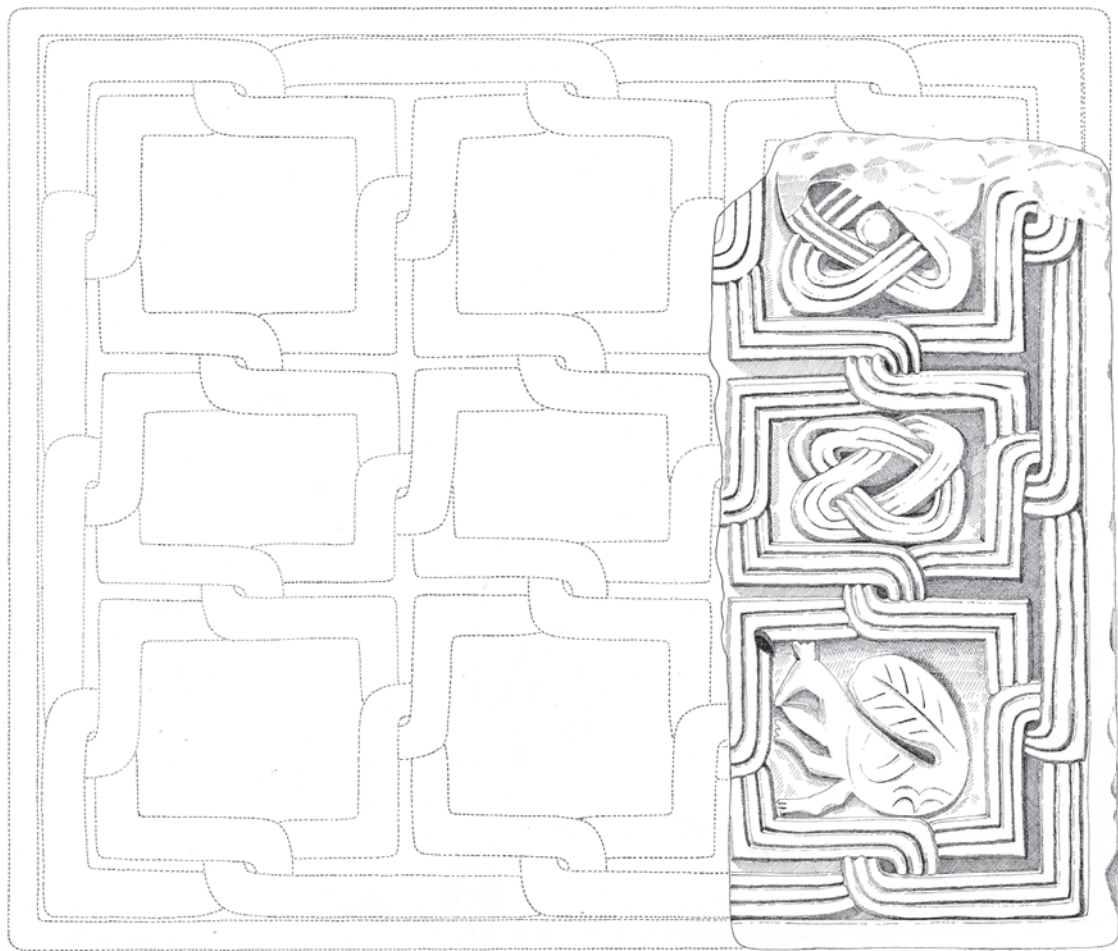
²³⁷ Zanimljivo je da V. Brusić kod navođenja nekoliko najznačajnijih ornamentiranih spomenika 8. do 10. st. s otoka Raba, spominje i ploču u dvorištu crkvice sv. Marina u gradu Rabu. Usp. V. Brusić, o. c., 69-70.

²³⁸ J. Čus-Rukonić, Ranokršćanska skulptura grada Cresa, *His. Ant.* 18/2, 2009, 307-313.

²³⁹ I. Petricoli 1983, str. 47-52; N. Jakšić, E. Hilje 2008, str. 91-92. Vrlo zanimljivi primjeri pluteja sa četvrtastim kazetama u kojima su pojedinačni motivi potječu iz Gradca kod Drniša. Od motiva na tim su fragmentarnim plutejima sačuvani primjerice rozeta, grozd, ali i pentagram i kosi križ od ljljana. Stilski, fragmenti se razlikuju od brojnih vrlo ranih predromaničkih reljefa s motivom četvrtastih kazeta s pojedinačnim prikazima, te su u literaturi datirani u kraj 9. st., u vrijeme kneza Branimira ili Muncimira. Usp. A. Jurčević, O klesarskim radionicama koje su djelovale na lokalitetu Crkvina u Biskupiji kod Knina, *SHP* 41, 2014, 144, Sl. 21.

Sl. 98, Rab, lapidarij, fragmentarni plutej

Sl. 99 - Idejna rekonstrukcija fragmentarnog pluteja

vrlo srodni rapskom fragmentarnom pluteju.²⁴⁰ I na plutejima iz Italije tropruti četverokuti povezani su s troprutim rubnim okvirom. Pored simboličkih motiva poput križa u različitim inačicama, pojavljuju se i predromanički prepleti i zoomorfni motivi. Vegetabilni motivi su osobito omiljeni, a najčešći su različiti listovi, grozdovi, rozete, ljiljani i stilizirana stabalca. Među zoomornim motivima najčešće su ptice, a javljaju se i različiti realni i fantastični četveronošci. Za prikaz pauna s rapskog pluteja mogu se naći sličnosti u jednostavno oblikovanim pticama na italiskim spomenicima. Dvije ptice, primjerice, sa strana središnjeg grozda na pluteju iz Cividalea, vrlo su naivnih karakteristika i po tome bliske paunu s rapskoga pluteja. Italiski pluteji datirani su u novijim objavama u prvu pol. 9. st. I ta okolnost osnažuje dataciju fragmentarnog rapskog pluteja u isto vrijeme rane predromaničke umjetnosti. Treba, međutim, upozoriti na postojanje potpune analogije na našoj obali Jadrana, na otoku Pašmanu. Fragmentarni plutej iz Neviđana, u svemu, pa i u prikazu pauna, podudaran rapskome pluteju nedavno je objavljen i interpretiran, te je ukazano na isto radioničko porijeklo dvaju pluteja. Oni su pripisani radionici koja je djelovala u Zadru i Pridrazi u ranom predromaničkom razdoblju.²⁴¹ S takvom jasnom atribucijom plutej iz rapskog lapidarija čvrsto je povezan uz sjevernodalmatinski klesarski krug.

Kampor

Najcjelovitije sačuvan plutej na otoku Rabu nalazi se u kompleksu samostana sv. Eufemije u Kamporu. Spomenik je i danas u funkciji pluteja ugrađen ispred kapele Grčke Gospe u crkvi sv. Bernardina. Plutej iz Kampora nije sačuvan u cijeloj dužini, a kako mu je i današnja sačuvana dužina velika, pripada među veće predromaničke pluteje na istočnoj obali Jadrana (Sl. 100, Kat. br. 46). Izrađen je od vapnenca. Sačuvana dužina pluteja iznosi 132 cm. Danas vidljiva visina iznosi 61 cm. Debljina je oko 10-ak cm. I svojom dužinom i visinom plutej je bio veći od današnjih dimenzija. U prilog veće izvorne

Sl. 100 - Kampor, predromanički plutej

²⁴⁰ R. Kautzsch 1941, 26-32. Ploča iz samostana Bobbio ukrašena je prvotno u doba kralja Liutpranda, a motive unutar četvrtastih kazeta dobila je naknadno, početkom 9. st., na poleđini. Usp. novu detaljnu interpretaciju E. Destefanis, *La diocesi di Piacenza e il monastero di Bobbio, Corpus della scultura altomedievale* XVIII, 2008, 108-121, T. V, 9a. Nova objava pluteja iz Cividalea u istom je Korpusu u svesku X, 1981, 226-227, T. C, 339. Plutej je datiran u prvu pol. 9. st.

²⁴¹ M. Jurković, Un raro motivo iconografico sulla scultura altomedievale – i Senmurv di Arbe e Neviđane, u: *Scripta in honorem Igor Fisković*, Zagreb-Motovun 2015, 43-51. Autor upozorava na staru objavu pluteja iz Neviđana F. Radića u Starohrvatskoj prosvjeti iz 1901. g. Posvemašnja podudarnost dvaju pluteja govori o istom radioničkom porijeklu.